[Documents de treball 3

[L’estatus polític de la llengua romaní a Europa

Peter Bakker & Marcia Rooker

Any: 2001

mercator
dret i legislació lingüístics
ciemen DOCUMENTS DE TREBALL

Mercator (*www.mercator-central.org*) és un programa de recerca i un servei d'informació i documentació en l'àmbit de les llengües minoritzades d'Europa, desenvolupat conjuntament per tres centres que cobreixen aspectes diferents: educació, mitjans de comunicació i drets lingüístics i legislació.

Els *Documents de Treball Mercator-Legislació* pretenen posar a disposició dels usuaris de la xarxa Mercator una sèrie de treballs de recerca en curs i d'articles de petit format dins la temàtica dels drets, legislació i política lingüística, amb un èmfasi especial en l'ús de les llengües minoritzades a les esferes de domini públic.

Edita

CIEMEN (Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i les Nacions)
Rocafort 242, bis
08029 BARCELONA
(CATALUNYA)
Tel. (+34.93) 444 38 00
Fax (+34.93) 444 38 09
mercator@ciemen.org
www.troc.es/ciemen/mercator

Edició

Equip del Programa Mercator-Legislació:
Aureli Argemí
Virgínia Unamuno
Sergi Vilaró

Nota
La correspondència s'ha d'enviar a l'adreça del CIEMEN. Podeu fer-hi arribar, per correu -postal o electrònic- o fax, tots els documents que, segons el vostre criteri, haurien de formar part d'aquesta publicació.

El CIEMEN no fa necessàriament seves les opinions, els criteris i la terminologia exposats en les diverses col· laboracions.

ISSN 1133-3928

© Peter Bakker & Marcia Rooker

Traducció de l'original en anglès: *Sergi Vilaró (Mercator: drets i legislació lingüístics)*

Amb el suport de

[L'estatus polític de la llengua romaní a Europa

Peter Bakker
Facultat de Lingüística
Universitat de Aarhus

Marcia Rooker
Facultat de Dret
Universitat de Nijmegen

1. Introducció 2
2. Els roma 2
3. Els roma a les organitzacions internacionals 5
4. La llengua romaní: dades sociolingüístiques i demogràfiques 6
5. L'estatus del romaní a les institucions europees 10
6. La llengua romaní i la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries 13
   6.1. Llengües no-territorials 15
   6.2. Implementació 16
7. La convenció-marc per a la protecció de les minories nacionals 17
8. Article 27 del Pacte sobre Drets Civils i polítics de les Nacions Unides 19
9. Revisió estat per estat de la llengua romaní a la Unió 20
   9.1. Els estats un per un 20
   9.2. La llengua romaní en l'educació 27
   9.3. Publicacions en llengua romaní i sobre aquesta llengua 28
10. Conclusions: el futur del romaní 29
11. Referències 30

1. Introducció

Aquest article té com a objectiu fer una presentació general de l'estatus polític de la llengua romaní, la llengua dels gitanos, a la Unió Europea. Si bé és cert que l'estatus de la llengua més dispersa d'Europa és un aspecte menor comparat amb els altres problemes als qual han de fer front els gitanos a Europa (discriminació, opressió, violència, racisme, pobresa), els autors creuen que és d'utilitat fer una presentació global del marc de protecció lingüística, principalment perquè les possibilitats de donar suport a aquesta llengua encara no han estat prou explotades.

2. Els roma

Al final de l'edat Mitjana, una sèrie de grups reduïts de persones vestides de manera exòtica i parlants d'una llengua que ningú no entenia, van cridar l'atenció de la població local. Van arribar al sud-est d'Europa al segle XIII i van començar a dispersar-se des d'allí cap a l'Oest al voltant del 1400 (Fraser 1992). A molts llocs van ser ben rebuts, molt sovint com a hostes dels magistrats locals, tot rebent regals i menjars dels consells locals i dels nobles. Molts d'aquests grups deien venir d'un lloc anomenat "Petit Egipte". Així, hom va assumir que aquesta gent eren egipcis, i d'aquí les denominacions "Gypsies" en anglès, "gitanos" en català i castellà, "gitanes" en francès, "Egyptenaren" en neerlandès, "ijitoak" en basc, etc. En altres zones, la població local els va associar amb altres grups exòtics, i d'allí provenen els noms de "bohemians" (a França), "tàrtars" (al nord d'Alemanya i Escandinàvia), "sarraïns" (als Balcans). Altres noms que normalment utilitzen els no-gitanos d'arreu d'Europa són "zigeuner", "çingeneler", "zincali". L'origen d'aquest últim nom és objecte de debat.

Generalment, aquests grups han considerat com a pejoratius tant els diferents noms que reben, com les categoritzacions ètniques utilitzades pels no-gitanos. Les denominacions ètniques emprades per ells mateixos també són cada cop més utilitzades pels no-gitanos, entre les quals la paraula "roma" és la més extesa. Tanmateix, no tots els "gitanos" es diuen a sí mateixos "roma", encara que sí anomenen a la seva llengua "romaní".

Aquest últim glotònim és el més utilitzat pels "gitanos" d'Europa Central i de l'Est. A l'Oest d'Europa, hi ha algunes altres denominacions. A Finlàndia, a Gal· les, a Espanya, i antigament a tot arreu, s'utilitza el nom Kaló (plural Kalé), forma que deriva de la paraula roma "negre". Als països de parla alemanya i a les àrees veïnes, els "gitanos" tradicionals es denominen a sí mateixos Sinti, nom d'origen controvertit. Aquest mot, contràriament al que s'ha suggerit, no prové del nom de la província Índia de Sindhi.

En algunes regions de França s'utilitza la paraula Manuš, que prové de la paraula romaní "humà, home". A moltes zones de l'Oest d'Europa (a la Gran Bretanya, al País Basc, a Finlàndia), la denominació emprada és *Romanichal,* la segona part de la qual té un origen discutit. La primera part es deriva de la mateixa arrel que roma i roma. La paraula Rom, plural roma, significa "humà, home i marit (gitano)". És per aquesta última denotació que algunes varietats del romaní fan servir la paraula romaní per dir "dona (gitana), i un plural Romnja pel col· lectiu. En llengua romaní, per fer referència a les dones, als homes i als nens romanís es fan servir paraules diferents a les emprades per anomenar els membres de les comunitats no-gitanes.

De l'arrel "Rom", es forma l'adjectiu Romano (masculí), Romani (femení) i Romane (plural). Si algú parla la llengua romaní, es diu que parla romaní èhib o šib, que literalment vol dir "llengua gitana". Per abreviació se n'hi diu romaní. La denominació "romanes", una altra de les utilitzades per anomenar la llengua dels gitanos, està formada a partir de la mateixa arrel i és un adverbi. Virtualment, tots els parlants utilitzen "romanes" per la seva llengua. Podríem dir que si algú parla "romanes" vol dir que parla "com un gitano". Tots aquests grups parlen varietats de la mateixa llengua. Liégeois (1995) presenta una descripció de la diversitat dels grups gitanos i itinerants a Europa.

Com hem de anomenar nosaltres aquesta gent que compta amb tantes i diverses categoritzacions ètniques? El 1998, la *Comissió Europea contra el racisme i la intolerància* va recomanar als governs dels estats membres del Consell d'Europa "de garantir que el nom utilitzat oficialment per les diferents

comunitats roma/gitanes ha de ser el nom amb el qual la comunitat en qüestió desitgi ser coneguda. La Unió Romaní ha proposat en diverses ocasions que s'utilitzi el nom "roma", si algú vol generalitzar o fer una referència global als diversos grups "gitanos".

Encara que alguns d'aquests grups no s'autoanomenen "roma", tots els seus grups lingüístics utilitzen el nom romanes pel seu llenguatge i romani/romano/romane per qualsevol altre aspecte relatiu als seus grups. Tots els grups de gitanos fan servir la mateixa llengua (sempre i quan no hagin canviat cap a una altra llengua com, per exemple, la llengua local d'on habiten o han habitat). Totes les llengües poden ser subdividides en dialectes, i aquest és també el cas de la llengua romaní. Alguns d'aquests dialectes s'han desenvolupat en direccions que fan que parlants d'altres dialectes tinguin problemes per entendre'ls. Tanmateix, en aquest tema la llengua romaní no és diferent a altres llengües com l'alemany, l'anglès o el neerlandès, que presenten dialectes gairebé inintel· ligibles pels parlants d'altres dialectes si no l'han après a través de l'estudi o de la immersió.

Hi ha, tanmateix, tres aspectes que fan particular la variació dins la llengua romaní respecte a d'altres llengües europees. En primer lloc, l'absència, des de fa segles, d'una varietat estàndard o d'un dialecte de prestigi; hi ha va haver molt intents de crear un estàndard per a la llengua romaní, però cap de les propostes ha estat prou acceptada. En segon lloc, moltes llengües europees reben influències d'una llengua (el gal· lès de l'anglès), dues llengües (per exemple, el català del francès i del castellà), o de tres llengües (el basc del francès, de l'occità i del castellà), doncs encara més en tractar-se d'una una llengua d'ús internacional. Així, la llengua romaní ha rebut influències d'una multitud de llengües locals, ja que es parla a diferents estats i regions. Dialectes diferents del gal· lès o del bretó podrien manllevar les mateixes paraules per mots especialitzats o tècnics, com "ordinador", "salut dental" o "ministre" de la mateixa llengua, però els diferents dialectes de la llengua romaní les manlleven d'una multitud de llengües diferents. En tercer lloc, no hi ha una única comunitat de parlants de llengua romaní, sinó un gran nombre, els parlants de les quals no han estat mai en contacte entre sí. Així, mentre que els dialectes d'altres llengües contínuament s'ajusten entre sí, els

dialectes de la llengua romaní resulten molt menys influenciats per aquest procés homogeneïtzador

Si fem una abstracció d'aquestes influències, en realitat la llengua romaní és sorprenentment homogènia. Això ho demostra el fet que els lingüistes mai han dubtat en afirmar que tots provenen d'una mateixa llengua, originalment emprada per una mateixa comunitat de parla, amb una certa variació dialectal. A hores d'ara, la població mundial romaní s'estima entre els cinc i els dotze milions de persones. Lingüistes russos han calculat que el nombre de persones que van arribar a Europa voltava les 40.000. Tots els roma han de ser, d'alguna manera, descendents dels membres d'aquesta comunitat original. D'on ve la llengua romaní i, suposadament, els ancestres dels parlants actuals? Com ja hem dit, els roma van venir de fora d'Europa. A l'apartat 3 mostrarem que els antecessors d'aquests parlants van venir de l'Índia. Tanmateix, per recolzar aquesta afirmació, basada solament en estudis sobre la llengua romaní, no hi ha proves històriques contundents. Hem de concloure, doncs, que els fets lingüístics són suficientment clars, i que les implicacions històriques d'aquests fets son inqüestionables entre els lingüistes.

3. Els roma a les organitzacions internacionals

En la darrera dècada, els roma van rebre una atenció creixent per part de les institucions internacionals. Això està, sens dubte, relacionat amb els canvis democràtics a l'Europa de l'Est. Aquests canvis, tot i ser molt ben rebuts per la majoria de la població, no van ésser sempre favorables pels roma d'aquesta zona. Molts d'aquests van perdre els llocs de treball i, degut als precaris sistemes de protecció social, van acabar en la misèria o van haver de traslladar-se a altres països. En alguns d'aquests països s'hi van manifestar, obertament, amagats sentiments anti-gitanos, que van comportar atacs racistes i fins i tot assassinats a llocs com Bulgària, l'antiga Iugoslàvia, Romania, Eslovàquia i la República Txeca.

En la majoria dels casos, les institucions internacionals s'han concentrat en els aspectes econòmics i polítics, encara que han prestat certa atenció també als problemes de tipus social o educatiu de la població gitana; fa poc,

el Banc Mundial va publicar un informe sobre els roma (Ringold 2000); la UNESCO ha impulsat un nombre important de projectes relatius als roma; la Fundació Soros i l'Institut de la Societat Oberta (Open Society Institute), tots dos promoguts pel bilionari Hongarès-americà George Soros, han donat suport a nombrosos projectes que tenen als roma com a centre d'atenció.

L'organització per a la Cooperació i la Seguretat a Europa (OSCE) també s'ha ocupat per temes relatius als roma, especialment a través de l'Alt Comissionat per a les Minories Nacionals (HCNM). L'any 2000 el Comissionat va publicar un informe sobre la situació dels roma i els sinti als estats de l'OSCE (HCMN 20000), com un any abans ho havia fet respecte a les llengües (HCNM 1999). L'Alt Comissionat va preparar també un informe sobre les posicions dels governs respecte a les minories nacionals. Es va demanar a tots els governs dels estats de l'OSCE que informessin sobre les seves minories nacionals (entre altres coses). Els resultats d'aquesta recerca van ser sintetitzats a l'informe sobre minories de l'OSCE (HCNM 1999). Tan sols un reduït nombre d'estats va mencionar explícitament la presència de parlants de romaní. Va ser també aquest Alt Comissionat qui va posar en marxa la iniciativa de crear una *Punt de Trobada pels temes dels roma i Sinti* (Contact Point for roma and Sinti Issues) a l'Oficina per les Institucions Democràtiques i els Drets Humans de l'OSCE (ODIHR) a Varsòvia. Aquest *Punt de Trobada* actua com a servei central d'informació i documentació, i és qui inicia els contactes entre els estats i les organitzacions no governamentals roma.

Altres institucions polítiques internacionals a Europa han dedicat la seva atenció als roma, tant en projectes específicament adreçats a aquesta població, com per la seva inclusió en els tractats, cartes, resolucions o convenis que han assenyalat la situació dels roma. Alguns d'aquests documents seran analitzats als apartats 5 i 6.

4. La llengua romaní: dades sociolingüístiques i demogràfiques

El Centre Europeu pels Drets Gitanos (The European Roma Right Centre) ha recollit informació sobre el nombre de població roma, tot donant

dades oficials i algunes més recents no publicades, derivades de l'esmentat informe del Alt Comissionat per a les Minories Nacionals de l'OSCE a Europa. Les seves taules ens donen dades numèriques per a tots els estats europeus, però aquí reproduïm solament les dades relatives als actuals membres de la Unió Europea. S'ha de tenir en compte que aquestes dades fan referència al nombre de roma, i no al nombre de parlants de llengua romaní.

Taula 1: Nombre estimat de Roma/Sinti/Kale/Romanichals als estats europeus.

Estat	Nombre Oficial	OSCE	Grup de dret de les minories
Alemanya	50.000 – 70.000	90.000- 150.000	100.000– 130.000
Àustria	55	15,000-20.000	20.000 –25.000
Bèlgica	N/a	10.000 – 15.000	10.000- 15.000
Dinamarca	N/a	2.000-3.000	1.500-2.000
Espanya	325.000– 450.000	650.000– 800.000	700.000– 800.000
Finlàndia	10.000	7.000-10.000	7.000-9.000
França	N/a	300.000-380.000	280.000- 300.000
Grècia	150.000– 300.000	150.000– 200.000	160.000– 200.000
Irlanda	10.891	20.000 – 30.000	22.000- 28.000
Itàlia	130.000	100.000– 120.000	90.000 – 110.000
Luxemburg	N/a	100-200	100-150
Països Baixos	20.000	35.000 – 40.000	35.000 – 40.000
Regne Unit	90.000	100.000– 150.000	90.000 – 120.000
Suècia	20.000	15.000 – 40.000	15.000 – 20.000

Font: Pàgina web del Centre Europeu dels Drets dels roma (*European roma Rights Centre, ERRC*). Les dades de l'OSCE no han estat publicades oficialment ni figuren a la web abans esmentada.

Les xifres de l'última columna són de Liégeois & Gheorghe (1995). La columna amb xifres "oficials", que provenen de diverses fonts, la majoria de les quals deriven del Comitè per l'Eliminació de la discriminació racial de les Nacions Unides, daten de finals dels 90. El nombre de gitanos d'Irlanda i dels Països Baixos inclouen els *itinerants*, que no són ni roma ni Sinti.

A la taula següent hi figuren dades diferents (Taula 2). Es tracta de dades basades en un treball col· lectiu sobre la llengua romaní (Bakker et al. 2000). Aquestes xifres semblen diferenciar-se lleugerament de les dades de la taula 1. La taula 2 dóna tant les xifres absolutes (estimatives) del nombre de parlants de romaní per estat, com el percentatge aproximat de la població gitana en cada estat que són parlants d'aquesta llengua; és a dir, persones que són roma i que no han canviat de llengua. Aquesta taula no ofereix informació sobre el nombre de roma per Estat, i tampoc sobre els itinerants, caravaners, i altres grups que moltes vegades han estat comptabilitzats juntament amb els roma a les estadístiques. Les xifres de la taula 2 relatives al nombre de parlants de llengua romaní, així com al nombre de població roma que hi figura, provenen de fonts ben documentades, però amb una exactitud que no és possible d'avaluar.

Les estimacions de percentatges estan basades en impressions tant d'observadors com de parlants, tot i que no deixen de ser especulatives. A manca d'un estudi més complet, aquestes aproximacions ens han semblat millors que les informacions que es desprenen de les estadístiques oficials.

Taula 2: Nombre estimatiu de parlants de romaní a Europa, i proporció aproximativa respecte al total de gitanos/roma.

Estat	Nombre aproximat de parlants de romaní per estat	Percentatge aproximatiu de roma que parlen la llengua romaní als Estats.
Albània	90,000	95 %
Alemanya	85,000	70 %
Àustria	18,000	80 %
Bèlgica	10,000	80 %
Bielorússia	27,000	90 %
Bòsnia-Hercegovina	40,000	90 %
Estat	**Nombre aproximat de parlants de romaní per estat**	**Percentatge aproximatiu de roma que parlen la llengua romaní als Estats.**
Bulgària	600,000	80 %
Croàcia	28,000	80 %
Dinamarca	1,500	90 %
Eslovènia	8000	90 %
Espanya	100	0,01 %

Estònia	1,150	90 %
Finlàndia	4,000	40 %
França	215,000	70 %
Grècia	160,000	90 %
Hongria	290,000	50 %
Itàlia	80,000	80 %
Kazakhstan	42,000	90 %
Letònia	18,700	90 %
Lituània	3,700	90 %
Luxemburg	100	80 %
Macedònia	45,000	90 %
Moldàvia	56,000	90 %
Noruega	200	90 %
Països Baixos	7,000	90 %
Polònia	50,000	90 %
Portugal	100	0 %
Regne Unit	1,000	0,5 %
República Txeca	140,000	50 %
Romania	1,030,000	90 %
Rússia	405,000	80 %
Sèrbia – Montenegro	380,000	90 %
Suècia	9,500	90 %
Suïssa	??	??
Turquia	280,000	70 %
Ucraïna	101,000	90 %
Xipre	650	90 %

Font: *What is the Romani Language?,* by Bakker et al. (2000).

Sorprèn, comparat amb altres llengües minoritàries, la proporció de parlants entre aquests grups. De fet, un informe de les llengües dels nens amb edat escolar feta al sud dels Països Baixos mostrava que el romaní, parlat tant pels nens roma com pels sinti, era la llengua més vital d'entre les estudiades, arribant a un percentatge del 99% (Broeder & Extra 1998). Les

excepcions (menys del 50%) són la República Txeca, Hongria, Espanya, Portugal, Finlàndia i el Regne Unit. La pèrdua d'aquesta llengua és deguda, bé a les polítiques de repressió del passat o bé a les polítiques d'assimilació. La pèrdua de la llengua, tanmateix, no parla de la pèrdua de la cultura. Els roma de Finlàndia, per exemple, mantenen una distinció de grup molt marcada, amb fortes tradicions culturals.

Si comptabilitzem el nombre de parlants dels estats que formen la Unió Europea, arribem al 600.000, la gran majoria dels quals es troben a França, Grècia, Alemanya i Itàlia. Alguns Estats de la Unió compten amb un nombre relativament alt d'habitants, però tenen un nombre molt baix de parlants de romaní (Bèlgica, els Països Baixos). En altres estats, el nombre de parlants és baix malgrat la presència d'una comunitat roma extensa (Regne Unit i Espanya, per exemple). Això és degut principalment a què molts dels descendents dels immigrants dels segles XVI i d'abans ja no parlen romaní.

Conserven la identitat ètnica, però han perdut la seva llengua, en molt casos des de fa segles. Aquests grups han desenvolupat una nova llengua, anomenada caló a l'Estat espanyol i romaní a Escandinàvia i al Regne Unit. A algunes àrees, estan deixant pas a la llengua de l'estat.

Demogràficament, l'expectativa de vida comparada amb d'altres poblacions és relativament curta entre els gitanos/roma, i la població jove és proporcionalment la part més àmplia de la població. Tot i que podem trobar gent gitana/roma en totes les classes socials i nivells econòmics, les condicions de pobresa són les predominants.

Resumint, obtenir dades demogràfiques de la població roma resulta impossible. Hi ha, potser, dos milions de roma a la Unió, 600.000 dels quals encara parlen la llengua romaní, és adir, un de cada tres, aproximadament. Fora de la Unió, la proporció és invariablement més alta. Aparentment, durant els últims 500 anys, la pressió per a canviar de llengua ha estat molt més forta a l'Europa Occidental.

5. L'estatus del romaní a les institucions europees

El romaní no és una llengua oficialment reconeguda a la Unió Europea. Tanmateix, se'n fa referència a molts informes relacionats amb les llengües minoritàries d'Europa. Molts estats, de forma individual, l'han reconeguda, i en alguns d'aquests s'utilitza a l'ensenyament, en publicacions oficials o als mitjans de comunicació – a un nivell modest-.

Els documents d'algunes institucions internacionals es centren en els gitanos, molt sovint posant èmfasi en la protecció o el desenvolupament dels roma. En algun dels seus documents es fa referència explícita a la llengua romaní, i algunes d'aquestes institucions han expressat el seu suport i reconeixement d'aquesta llengua, com ara les Nacions Unides, el Parlament Europeu, el Consell d'Europa, el Comitè de Ministres de la Unió Europea, la Conferència Permanent d'Autoritats locals i regionals d'Europa (CLRAE), la Conferència (ara Organització) per a la Cooperació i la Seguretat a Europa (OSCE), i d'altres. Molts dels documents anteriors a 1994 es poden trobar a Danbakli (1994).

A continuació analitzarem breument algunes de les referències explícites a la llengua romaní en els documents oficials, amb un ordre cronològic. Finalment, analitzarem, de forma més detallada, la Carta Europea per a les Llengües regionals o minoritàries del Consell d'Europa, tot exposant-hi les diferents maneres com què els diversos estats de la Unió l'han aplicada, o no, respecte a la llengua romaní.

El 1981, la *Conferència Permanent de les Autoritats locals i regionals d'Europa* va emplaçar els governs dels estats membres "a reconèixer els Romanies i altres grups nòmades, com els Sami, com a minories ètniques, i, en conseqüència, a garantir-los els mateixos estatus i avantatges que podrien gaudir les altres minories; en particular aquelles relatives al respecte i suport de les seves llengües i cultures" (Danbakli 1994:130). Dos anys més tard, el juny de 1983, el *Consell per a la Cooperació Cultural* va recomanar "que la llengua romaní i la seva cultura sigui emprada i se li atorgui el mateix respecte com a llengua i cultura que a les de les altres minories " (CCC, DECS/egt (83) 63, 81.88204.2; Danbakli 1994:163).

El 1989, el Consell de Ministres d'Educació va establir que "els gitanos i itinerants, actualment, formen un grup de població superior al milió de persones a la Comunitat, i la seva cultura i llengua han format part del patrimoni cultural i lingüístic europeu durant més de 500 anys" i, així, s'adrecin a promoure "els mètodes i materials d'ensenyament" amb " consideració cap a la història, la cultura i la llengua dels gitanos i itinerants" i a encoratjar "la recerca sobre la cultura, la història i la llengua dels gitanos i itinerants" (resolució 89/C, 153/025; Danbakli 1994:24-26).

Durant la reunió de Copenhaguen de la *Conferència sobre la Dimensió Humana* de l'OSCE, l'any 1990, els participants van reconèixer explícitament "els problemes específics dels roma (Gitanos)" (40). Allí van establir, a més, que "les persones que pertanyen a minories nacionals, sense desestimar la necessitat d'aprendre la llengua o les llengües oficials de l'estat, han de disposar d'oportunitats adequades per tal de rebre instrucció de la seva llengua materna i en la seva llengua materna, així com, si és possible i necessari, la seva utilització davant les autoritats públiques, de conformitat amb la legislació estatal vigent d'aplicació" (34). Les minories nacionals, a més, han de gaudir del dret a "fer servir la seva llengua lliurement tant en l'àmbit privat com en el públic" (32.1) i a "dur a terme les activitats d'ensenyament religiós en la seva llengua materna" (32.2) i altres drets lingüístics bàsics d'aquest tipus (Danbakli 1994:1973-1977).

Potser, tanmateix, el document més important sigui la Carta de les Llengües Regionals o Minoritàries del Consell d'Europa (1992), sobre la qual ens centrarem en l'apartat següent.

El 1993, *l'Assemblea Parlamentària* del Parlament Europeu va aprovar una recomanació sobre els gitanos a Europa que estableix que "com a minoria no-territorial, els gitanos contribueixen de forma important a la diversitat cultural d'Europa", entre altres coses amb la seva llengua. Es reconeix, a més, que la diversitat cultural europea pot ser enriquida quan "es garanteixin els drets, les oportunitats i el tractament igualitari, i es prenguin mesures per tal de millorar la situació i revitalitzar la llengua i la cultura gitanes i, per tal de fer-ho efectiu, s'hauria

d'establir un programa europeu per a l'estudi del romaní". Així mateix, estableix explícitament que les previsions per a les llengües no territorials fetes a la Carta Europea han de ser aplicades a les minories gitanes. (Danbakli 1994:108-111)

La Declaració Universal dels Drets Lingüístics, aprovada per institucions i organitzacions no-governamentals a Barcelona el 1996, sembla incloure la llengua romaní, malgrat posar un èmfasi especial en les llengües territorials. L'article 1.4. *"Als efectes d'aquesta declaració es consideren, també, com a comunitats lingüístiques dins el seu propi territori històric els pobles nòmades en les seves àrees de desplaçament o els pobles d'assentament dispers"*, on *"territori",* en el cas del gitanos, ha de ser entès com el territori Europeu com una totalitat. Tanmateix, no es tracta d'un document governamental.

El febrer del 2000, el *Comitè de Ministres del Consell d'Europa* recomana: *"Als estats on es parli la llengua romaní, han d'oferir-se als nens i a les nenes roma/gitanos oportunitats per tal que aprenguin la seva llengua materna a l'escola".* Aquesta recomanació va ser redactada pel *Consell per a la Cooperació Cultural del Consell d'Europa.*

En resum, un gran nombre d'entitats polítiques internacionals han expressat, directa o indirectament, la necessitat de donar suport a la llengua romaní. I se n'hi podrien afegir d'altres. En el proper apartat s'analitzen les conseqüències generades per la Carta Europea del Consell d'Europa de 1992 d'un forma més detallada.

6. La llengua romaní i la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries

La Carta Europea (Consell d'Europa, 1992) és en vigor des de març de 1998 als Estats que l'han ratificada. El text esmenta específicament les llengües no-territorials dintre de les quals es pot incloure la llengua romaní (encara que algú podria dir que el territori de la llengua romaní és tota Europa). De fet, a l'informe explicatiu de la Carta, explícitament es menciona la llengua romaní

(Romany, en l'original) com a un exemple de llengua no territorial, a la qual s'han d'aplicar algunes de les disposicions de la Carta (articles 36-37).

La importància d'aquesta Carta respecte a les llengües no territorials, la constitueix el fet que és la primera vegada que aquests tipus de llengües reben un reconeixement de la seva existència. La protecció que garanteix es basa en què els principis generals de la part II per a totes les llengües minoritàries d'aplicació *mutantis mutandis,* inclouen les llengües no territorials (article 7(5)) (veure també les seccions 6.1. i 6.2. següents). Aquests principis generals inclouen el reconeixement de les llengües com a expressió del patrimoni cultural; accions encaminades a la promoció per tal de salvaguardar les llengües; mesures per l'ensenyament i l'estudi de les llengües; promoció d'intercanvis transfronteres quan la mateixa llengua sigui emprada en un altre estat. A banda d'aquestes mesures positives, els estats han d'eliminar tot acte de discriminació relativa a l'ús de les llengües minoritàries. I, per suposat, s'ha de considerar la necessitat i el desig dels parlants d'aquestes llengües minoritàries, encara més en el cas dels parlants de llengües no territorials.

El gener de 2001 la Carta havia estat signada per 24 estats, entre els quals n'hi ha 11 dels 16 que formen part de la Unió. L'havien ratificada 11 estats, cinc dels quals són membres de la Unió. A hores d'ara, la Carta és en vigor a: Croàcia, Dinamarca, Finlàndia, Alemanya, Hongria, Liechtenstein, els Països Baixos, Noruega, Eslovènia, Suècia i Suïssa. Els estats que l'han ratificada han d'incloure un llistat de llengües a les quals s'aplica aquesta Carta i poden especificar en quines àrees (per exemple, educació, mitjans de comunicació, etc.) seran promogudes i desenvolupades aquestes llengües, tot fent referència a seccions específiques de la Carta (veure Consell d'Europa, 1997-2000). No tots aquests estats han inclòs la llengua romaní per a la seva aplicació. Com ja s'ha dit, els principis generals de la Part II s'apliquen *mutatis mutandis* a les llengües no-territorials. Així, els estats no tenen necessitat d'esmentar explícitament la llengua romaní en aquest sentit. Si ho fan, tanmateix, no han de declarar tampoc les seccions específiques de la Carta que volen aplicar a la llengua romaní, donada la naturalesa no-territorial d'aquestes llengües, tot i que hi ha estats que ho han fet.

Quatre dels estats membres que l'han ratificada citen la llengua romaní en la seva declaració: Finlàndia ("romanes"), Alemanya ("la llengua romaní parlada pels Sinti i roma alemanys"), els Països Baixos ("romanes") i Suècia ("romani chib").

Fora de la Unió, tant sols Eslovènia esmenta la llengua romaní com a part de les llengües minoritàries reconegudes, tot i que hi ha altres estats on es parla aquesta llengua i per part d'un nombre més gran de gent: uns 260.000 parlants a Hongria (que reconeix sis llengües més) i 28.000 a Croàcia (que reconeix unes altres set llengües minoritàries). Croàcia, a més, va incloure una clàusula de reserva explícita respecte a les mesures de l'article 7(5) . Això vol dir que els principis generals inclosos a la Part II de la carta no seran aplicats a les llengües no-territorials de les minories. Val la pena esmentar, tanmateix, que les estadístiques oficials a Croàcia reconeixen que hi viuen 5000 roma (en contrast amb els 28.000 abans mencionats). Això significa que un 0,1% de les 4.784.265 persones que hi habiten (UN docs. HRI/CORE/1/Add.32'9, p.4, 1994). Molts d'aquests roma han arribat a Croàcia fa relativament poc temps. Durant la segona guerra mundial molts roma de Croàcia van ser assassinats per les forces nacionalistes.

6.1. Llengües no-territorials

El terme "llengua no-territorial" és relativament nou. El primer, i fins ara únic, instrument internacional que menciona les llengües no-territorials és aquesta Carta. La definició de llengua no-territorial apareix a l'article 1(c) i diu:

"llengües que fan servir els ciutadans de l'estat, diferents de les que fa servir la resta de la població, però que, si bé s'usen tradicionalment en el territori de l'estat, no es poden associar a una àrea geogràfica particular d'aquest".

L'informe explicatiu de la Carta (Consell d'Europa, 1992 b) ofereix dos exemples d'aquest tipus de llengües: la llengua romaní i la llengua

jiddisch, llengües relacionades amb les comunitats roma i jueves respectivament. La seva inclusió a la Carta es fonamenta en:

" 36. "llengües no-territorials" resten excloses de la categoria de llengua regional o minoritària per la seva manca de base territorial. Respecte a altres temes, però, es corresponen també amb la definició que ofereix l'article 1, paràgraf a, ja que són llengües tradicionalment emprades en un territori de l'Estat per ciutadans d'aquest estat. Posem com a exemples de llengües no-territorials el jiddisch i el romaní".

"37. En absència d'una base territorial, tant sols una part limitada d'aquesta Carta pot ser aplicada a aquestes llengües. Específicament, la majoria de les mesures contemplades a la Part III tenen l'objectiu de promoure o protegir les llengües regionals o minoritàries en relació al territori on són emprades. La Part II pot ser més fàcilment aplicable en el cas de les llengües no-territorials, però solament mutatis mutandis i en els termes establerts a l'article 7, paràgraf 5".

Alguns dels estats que han ratificat la Carta han identificat més llengües com a no-territorials. Alemanya ha mencionat al Baix Alemany (Low Germany) com una altra de les llengües no territorials, i els Països Baixos han declarat el Baix Saxó (Lower Saxon) i el Limburguès com a llengues no-territorials, malgrat la relació d'aquestes llengües amb certes regions particulars.

6.2. Implementació

Fins ara, els objectius i els principis de la Carta no han estat totalment implementats, respecte a la llengua romaní, enlloc. Transcorrerà temps per passar des dels estereotips negatius sobre els roma com a rodamóns i lladres, al reconeixement de la seva llengua com a una expressió del seu patrimoni cultural que necessita protecció.

Encara més, d'acord amb l'article 7(5)de la carta:

"5. Les Parts es comprometen a aplicar, mutatis mutandis, a les llengües sense territori els principis que esmenten els paràgrafs 1 a 4 anteriors. Tanmateix, en el cas

d'aquestes llengües, la naturalesa i l'abast de les mesures que cal prendre per a fer efectiva aquesta Carta s'han de determinar d'una manera flexible, tot tenint en compte les seves necessitats i desigs, i respectant les tradicions i les característiques dels grups que usen les llengües en qüestió".

Aquest article pot ser emprat com a clàusula d'escapament. Tradicionalment, la llengua romaní no ha estat una llengua d'instrucció, tret d'un nombre limitat d'escoles. A més, tampoc ha estat mai considerada com una llengua real, degut a la manca d'informació general.

Tanmateix, podria fer-se una explicació més positiva d'aquesta frase. Podria interpretar-se que les mesures que han de prendre's per fer efectiva la Carta no solament es fonamenten en la política desenvolupada per arribar als objectius i principis de l'article 7, sinó també en la Part III de la Carta, la qual dóna un catàleg de drets per a les llengües minoritàries, com l'educació en llengua materna i l'ús de les llengües minoritàries als mitjans de comunicació. Els estats poden seleccionar per a una llengua minoritària específica un mínim de 35 disposicions d'aquesta Part III (article 2(2)) per arribar als objectius que es proposin. "Flexible, en aquest sentit, vol dir que els estats poden seleccionar menys de les trenta-cinc disposicions per a les llengües no-territorials. A més, la condició que han de seleccionar-se algunes de les disposicions (Article 2(2)) pot aplicar-se en un sentit menys estricte. Fins ara, solament Alemanya ha interpretat la Carta d'aquesta forma, tot aplicant no solament els principis generals de la Part II, sinó també indicant les disposicions de la Part III que aplicarà a la llengua romaní a un Land en particular, o bé a tot el seu territori. Alemanya ha fet una selecció de les disposicions de la Carta adreçada a garantir l'ensenyament de la història i de la cultura romaní; facilitar l'ús de la llengua romaní en els procediments civils i administratius; permetre l'ús dels cognoms en romaní; donar suport i/o facilitar l'ús de la llengua romaní en els mitjans de comunicació i les publicacions; garantir que les lleis no limitaran la vida social i econòmica dels roma; i, per últim, cooperar amb els estats veïns en diversos aspectes relatius als roma o no obstruir els contactes amb grups parlant de romaní d'altres estats. Així mateix, alguns Landers han declarat que aplicaran algunes disposicions més per a la llengua romaní; per exemple, les relatives a l'ensenyament i a les activitats culturals. La selecció de

disposicions fetes per Alemanya podria reflectir en el millor dels casos els drets que els roma i Sinti ja gaudeixen; tanmateix, Alemanya ha de ser valorada pel reconeixement que fa d'aquests drets i per la forma en què ha establert una línia sobre la manera en què la Carta podria interpretar-se i aplicar-se.

Com la Carta no és un document executiu per sí mateix, s'ha establert un sistema d'informes i un Comitè d'experts que informen el Comitè de Ministres sobre el progressos fets respecte la implementació de la Carta. La Carta deixa un marge ampli a les Organitzacions no Governamentals per a informar i fer arribar els seus punts de vista al Comitè pel que fa a la implementació de la Carta. D'aquesta manera, la Carta dóna a les minories una oportunitat per ser escoltades, encara que la Carta tingui l'objectiu de protegir les llengües regionals o minoritàries i no els seus parlants.

7. La convenció-marc per a la protecció de les minories nacionals

L'altre tractat recent sobre minories del Consell d'Europa és la Convenció-Marc per a la Protecció de les Minories Nacionals. Aquesta convenció va entrar en vigor l'1 de febrer de 1998 (al cap d'un mes de l'expiració del període de tres mesos després de la data en la qual dotze dels estats membres van expressar el seu consentiment per tal que es fes efectiva (article 28(1). La Convenció-Marc conté articles sobre l'ús de les llengües minoritàries (Articles 10, 11 i 14), tot atorgant el dret de fer servir les llengües minoritàries en els àmbits públic i privat, l'ús de noms en una llengua minoritària i el dret a l'educació en la seva llengua. La precondició bàsica per a la protecció de la llengua romaní, però, és el reconeixement dels roma com a minoria nacional. Això és especialment important si es considera el fet que els estats que formen part de la convenció podrien no acceptar la definició de "minoria nacional". En conseqüència, en el moment de la seva ratificació, alguns estats han fet una declaració i elaborat una llista de les minories a les quals s'aplicaria la Convenció. El gener de 2001 hi havia 33 ratificacions amb reserves i declaracions relatives a l'aplicació i la implementació de la Convenció-marc. Malta i Liechtenstein han declarat, per exemple, que no hi ha cap de minories al seu territori. Altres estats han presentat una definició de "minoria nacional": Estònia,

Luxemburg, Rússia, Suïssa i Àustria. Àustria ha limitat la seva protecció a les minories reconegudes a la llei de 1976 sobre Grups Ètnics (Volksgruppengesetz). Els roma amb nacionalitat austríaca són una de les minories reconegudes per aquesta llei, la qual va ser reformada l'any 1993 per incloure-hi els roma. Dinamarca tan sols ha reconegut com a minoria els alemanys de Jutlàndia del Sud. Alemanya, Eslovènia i Macedònia mencionen els roma com a part de les minories nacionals en les seves respectives declaracions.

Com en el cas de la Carta, la Convenció no és un document d'execució pròpia, d'aquí que depengui en bona mesura del sistema d'informes. El comitè de Ministres controla la implementació, assistit per un comitè consultiu. El que sembla paradoxal és que la Convenció estigui oberta a la signatura per a estats que no són membres del Consell d'Europa, que conseqüentment no participen en el treball del Consell de Ministres, mentre que, al mateix temps, membres que no han ratificat la Convenció puguin dir alguna cosa respecte la seva implementació. D'acord amb l'article 25(1), els primers informes dels estats, que han de presentar-se durant el primer any de l'entrada en vigor de la Convenció respecte a la part contractant, ja han estat enviats, però encara no s'han discutit.

De tota manera, serà interessant la discussió que en breu es farà respecte a l'informe enviat per Croàcia, tot prenent en consideració que Croàcia ha inclòs una reserva respecte a les llengües no-territorials quan va ratificar la Carta Europea per a les Llengües regionals o minoritàries (Dipositat el 5 de novembre de 1997). Per consegüent, la seva posició no podria ser diferent respecte als drets lingüístics dels roma sota la Convenció Marc. De fet, l'actitud de Croàcia cap als roma i la llengua romaní és molt clara: el problema resideix en el fet que alguns nens no van a l'escola i els que hi van, són incorporats als sistema regular d'escolarització en llengua croata "tot tenint la possibilitat de formar part exitosament de l'entorn social en el qual viuen" (Coe Doc ACFC/SR (99) 5p.152 B 1999). Els nens roma només prosperaran a Croàcia en la mesura que s'adaptin, posició que és clarament contrària a l'esperit de la Convenció-Marc.

8. Article 27 del Pacte sobre Drets Civils i polítics de les Nacions Unides

A nivell internacional, l'article 27 del Pacte sobre Drets Civils i Polítics de Nacions Unides dóna protecció als membres de les minories, amb la possibilitat de presentar una queixa individual en el cas dels estats que hagin ratificat el Primer protocol addicional al Pacte de 1966. En el seu Comentari General nº23, l'any 1994, el Comitè pels Drets Humans ha elaborat la seva interpretació de l'article 27 (UN Doc A.49/40 pp.107-110 B 1994). Es tracta d'una interpretació liberal que, per exemple, inclou les extensions de la protecció als no-ciutadans, que es desprenen de l'article 27. Respecte a l'ús de les llengües minoritàries, atorga als membres de les minories el dret d'emprar la seva llengua tant en els àmbits privats com en els públics. Això ha de ser diferenciat respecte al dret de lliure expressió i al dret de les persones acusades de gaudir d'un intèrpret durant el procés criminal. Els estats són obligats a prendre mesures positives per a la protecció dels membres de les minories i han d'informar al Comitè de Drets Humans sobre les mesures que han pres durant el període comprès dins l'informe. El comitè reconeix que l'article 27 és un dret individual, però que el dret individual depèn a la vegada de la capacitat del grup minoritari per mantenir la seva cultura, la seva llengua i la seva religió. D'acord amb això, les mesures positives preses pels estats serien necessàries també per protegir la identitat de les minories i els drets dels seus membres de gaudir i desenvolupar la seva cultura i la seva llengua, així com de practicar la seva religió, en comunió amb altres membres del seu grup.

Així, els estats no solament han d'abstenir-se de posar límits a les llengües, i mesures destructives semblants, sinó que també han de permetre a les minories parlar i desenvolupar la seva llengua, així com garantir que tindran la possibilitat i els mitjans per fer-lo. El problema de l'aplicació o no d'aquest article és aplicable als roma, que es va plantejar respecte a la Convenció-Marc, no sembla presentar-se en aquest cas, ja que el Comitè de Drets Humans de les Nacions Unides dóna una interpretació liberal respecte al terme "minoria".

9. Revisió estat per estat de la llengua romaní a la Unió

Pot ser útil fer una revisió breu de la llengua romaní als diferents estats de la Unió, observant tant el seu status polític, com el suport que

donen els estats a aquesta llengua en l'àmbit de l'ensenyament. També tractarem el tema dels mitjans de comunicació (diaris, llibres, ràdios, televisions) als diferents estats, i el de la diversitat dialectal. Malgrat que hi trobareu alguns solapaments amb la informació donada abans, creiem que és millor repetir-la per tal de fer una millor exposició dels nostres arguments. Començarem pel sud i ens mourem cap al nord. L'estatus polític de la llengua romaní sembla millorar com més al nord viatgem, i en aquest sentit podrem acabar amb una visió optimista.

9.1. Els estats un per un

Grècia: Grècia no ha signat la Carta Europea. En aquest estat s'hi parlen algunes llengües minoritàries, entre les quals s'hi compten al voltant de 160.000 parlants de romaní. El romaní a Grècia no ha estat objecte de treball gaire sovint. Fa alguns anys s'hi va fer una conferència sobre educació per als roma, seguida per alguns lingüistes. Recentment, s'ha publicat un diccionari romaní-grec, finançat de forma privada.

Itàlia: Itàlia ha signat, però no ratificat, la Carta Europea. Una llei estatal relativa a les minories històriques va ser aprovada el 1999 (Itàlia, 1999). Aquesta llei reconeix sis llengües romàniques i sis llengües no-romàniques, a més de la llengua oficial, l'italià. La llengua romaní no s'inclou en aquesta llista. Bolognesi & Incerti (2000) han escrit "Inicialment, diverses propostes per la llei van ser també adreçades a la millora de la situació lingüística dels 130.000 ciutadans del grup ètnic Rom i Sinti. Tanmateix, la llei va ser finalment canviada, ja que la majoria dels membres del Parlament italià no van considerar necessari donar suport al reconeixement d'aquesta llengua, adduint que no es podia establir una connexió entre aquesta cultura i un territori específic. Efectivament, les comunitats gitanes, tot seguint la seva tradició, són, en la seva majoria, nòmades. En altres paraules, la manca d'un territori i l'estil de vida suposadament nòmada han estat les raons perquè no es reconegui la llengua romaní a Itàlia. L'exclusió del romaní va ser criticada en una declaració del consell de l'Oficina per a les Llengües Menys Difoses (EBLUL) a la seva Assemblea Anual a Trieste, el març/abril de 2000. Els seus membres van fer esment al problema del "reconeixement i la protecció de la llengua romaní, que ha restat exclosa de la legislació-marc malgrat el requeriment dels

parlants de romaní i de les seves associacions per tal que fossin considerades específicament".

Hi ha al voltant de 80.000 parlants de llengua romaní a Itàlia, que ho fan en diversos dialectes. Algunes d'aquestes varietats han estat parlades a Itàlia durant molts segles, mentre que altres han arribat durant el segle XX, la majoria des de Iugoslàvia. Diverses organitzacions privades han editat material didàctic, diccionaris i gramàtiques per a diversos dialectes. També s'han publicat algunes col· leccions de poesia en romaní. Alguns acadèmics italians són també responsables d'un considerable nombre d'estudis lingüístics. En alguns diaris apareixen textos en romaní, tot i que l'ensenyament en o sobre la llengua romaní sembla ser força limitat (veure Casile 1988, per un estudi regional). Ocasionalment, s'ofereixen cursos de llengua romaní per a adults.

Espanya: Espanya és l'estat de la Unió Europea amb el nombre més alt de gitanos (634.847, segons un informe recent d'una comissió governamental, Espanya, 1999). Molts dels gitanos indígenes (descendents dels immigrants del 1500) ja no parlen romaní, adoptant enlloc d'aquesta una nova llengua anomenada Caló. Aquesta llengua està formada per paraules romaní, el seu component més important, però utilitza l'estructura gramatical de l'espanyol. En moltes comunitats, tanmateix, la llengua s'ha vist reduïda a un vocabulari bàsic en romaní, incrustat en el dialecte local. Al País Basc i a Catalunya ha sofert desenvolupaments similars respecte del basc i del català, respectivament.

Existeixen alguns materials d'ensenyament i diccionaris de Caló. El govern autonòmic d'Andalusia ha publicat una gramàtica escolar d'una varietat "profunda" del Caló (Plantón García, 1993). Els intel· lectuals gitanos i els grups immigrants més nous (no molt nombrosos) com els Kaldreash, que daten de més d'un segle, poques vegades coneixen el romaní internacional. Un romaní idealitzat, anomenat Romano-Kalo, es fa servir a vegades de forma escrita (algunes revistes, però també la Constitució espanyola!). De totes maneres, aquest sembla ser un fet més aviat simbòlic que no pas útil des d'un punt de vista comunicatiu.

Espanya va signar la Carta Europea el 1999, però encara no l'ha ratificada. Tot i que s'esperava la inclusió del romaní en la seva ratificació (Vilaró & Unamuno, 2000), Espanya finalment ha decidit no esmentar-la malgrat un informe recent del Congrés espanyol (España 1999) que reconeix la llengua distintiva dels gitanos.

Portugal: Hom desconeix el nombre de parlants de romaní a Portugal, ni tampoc hi ha res escrit sobre aquesta llengua. Els descendents de la primera onada immigratòria aparentment han perdut la seva llengua. Encara hi resten algunes famílies Kalderash.

Àustria:. Els roma són reconeguts per la Llei austríaca de 1976 sobre els Grups Ètnics, específicament a partir de l'esmena de 1993. Els roma de Burgenland també són esmentats dins la llei de 1994 sobre l'educació de les minories (BGBI, 641/1994). El govern austríac ha signat, però no ratificat, la Carta Europea. La llengua romaní formarà part de la llista de llengües en la ratificació. El govern ha donat suport a un nombre de projectes relatius al romaní.

França: França no ha ratificat la Carta, però va fer una declaració, l'any 1999, en la qual s'especificaven les llengües d'un estat on l'única llengua oficial és el francès. La comissió establerta per l'estudi de les llengües regionals o minoritàries va fer un informe en el qual hi figuraven al voltant de 75 llengües - tot incloent-hi els territoris d'ultramar (Cerquiglini, 1999). El "Romani Chib" és una de les llengües esmentades i, en conseqüència, potencialment reconeguda. Els dialectes Sinti, Vlax i Caló hi són mencionats de forma explícita.

A França, en efecte, hi ha força varietat de dialectes. Es disposa de materials d'ensenyament en diverses d'aquestes varietats, la majoria per adults. També s'hi han publicat llibres, diccionaris i gramàtiques, la majoria a càrrec d'institucions universitàries. Tanmateix, la llengua romaní s'utilitza molt poc a les escoles. El *Grup de Recerca Gitana* de París ha produït alguns materials d'ensenyament en una forma estàndard de romaní. També s'ensenya a la Universitat a Paris. Una emissora de ràdio a la capital francesa té un programa setmanal en llengua romaní.

Alemanya: Alemanya ha signat i ratificat la Carta (veure 6.2.). S'han editat alguns materials d'ensenyament per als roma, un del quals està fet en tres dialectes diferents. La llengua romaní s'ensenya ocasionalment, amb el suport, en alguns llocs, de mestres parlants de romaní. Els Sinti s'oposen a què els no-gitanos s'involucrin en la seva llengua.

Bèlgica: Bèlgica no ha signat la Carta. Hi existeixen diferents grups dialectals. No s'hi produeixen materials d'ensenyament en aquesta llengua, ni tampoc hi ha cursos de llengua romaní.

Paï sos Baixos: Els Països Baixos han signat i ratificat la Carta. Fins ara encara no hi hagut resultats pràctics respecte a la llengua romaní, tot exceptuant-ne algunes iniciatives, més o menys privades, gràcies a les quals s'han produït materials d'ensenyament –encara no publicats-. Ocasionalment, s'han concretat algunes iniciatives, a petita escala, a les escoles. S'han publicat tres exemplars d'una revista bilingüe anglès-romaní, i també poesia en romaní. Els Sinti holandesos es resisteixen a què els no-gitanos s'involucrin en la seva llengua. No existeixen recursos per als roma de l'exIugoslàvia.

Regne Unit: El Regne Unit va signat la Carta el març de 2000 i l'ha ratificada el març de 2001, sense atorgar al romaní l'estatus d'oficialitat.

Els descendents dels primers immigrants parlants de romaní, els *Romanichals*, ja no parlen la seva llengua sinó una combinació de romaní i anglès, que ells anomenen Rommany. Existeixen alguns materials d'ensenyament publicats en aquesta llengua.

A més, hi ha milers d'immigrants de llengua romaní, parlants de dialectes diferents. Sembla que no s'ha produït cap material per aquests grups, o amb ells. S'han publicat algunes revistes i textos religiosos en romaní, en les varietats parlades pels grups abans esmentats i també en la varietat "Rommany".

Dinamarca: Dinamarca ha signat i ha ratificat la Carta. Amb aquesta ratificació, solament reconeix la minoria alemanya del sud de Dinamarca. Es nega la presència de la comunitat romaní, encara que hi ha al voltant de 1000 parlants de romaní en aquest estat.

La població romaní danesa, que va arribar al començament dels 1500, va ser en bona part assimilada, i la resta, deportada. Els itinerants danesos reconeixen la seva antiga procedència romaní. Són els descendents dels immigrants del segle XIX vinguts des d'Alemanya (Enevig, 1965). La seva llengua, una forma de para-romaní que combina el baix alemany i el romaní, està extingida, i solament s'ha documentat parcialment.
Hi ha petites comunitats roma en diferents llocs, moltes de les quals vénen de l'exIugoslàvia i van arribar a partir de la dècada dels 60. Molta d'aquesta gent parla Vlax i un dels dialectes balcànics. També hi viuen algunes famílies provingudes d'Eslovàquia, probablement parlants de romaní-eslovac.

No hi ha materials d'ensenyament, educació formal, ni tampoc mitjans de comunicació en llengua romaní. Una activitat experimental que va començar amb èxit a Helsingør, lloc on habita la comunitat més gran de roma de Dinamarca, no va durar gaire: els pares es van resistir a l'ensenyament de la llengua romaní, aparentment perquè el dialecte utilitzat no es corresponia amb la seva varietat dialectal (veure Liégeois 1998:204).

Noruega: Hi ha cinc-cents Lovara i Churara a Noruega (grup parlant del dialecte Vlax). Sembla ser que si bé a començament dels 70 es van editar materials d'ensenyament en aquesta llengua, ara no n'hi ha de nous. Tanmateix, hi ha una col· lecció producida al món acadèmic de Lovara noruec, amb un glossari.

A més, a Noruega hi ha una llengua diferenciada, anomenada localment "Rommani" (una combinació de noruec i romaní), en la qual es van publicar materials d'ensenyament i un diccionari. És una llengua parlada per un nombre desconegut de persones, descendents dels immigrants romaní del segle XVI.

Suècia: Fa poc, Suècia va reconèixer el romaní i les seves varietats (Regeringskansliet, 1999). Ha signat i ratificat la Carta durant l'any 2000. Alguns documents del govern van ser traduïts als dialectes Arli (Balkan) i al Kalderash (Vlax), específicament un document informatiu sobre les minories ètniques a Suècia (Regeringskansliet, 1999). Un informe sobre la llengua romaní va ser preparat pel Comitè per les Llengües Minoritàries del Govern suec l'any 1997 (Fraurud & Hyltenstam, 1997).

Una institució finançada per l'estat ha produït llibres amb cançons, llibres de text, materials de lectura i una gramàtica, i encara produeixen més coses. Hi existeix una reserva pressupostària per a l'ensenyament en romaní com a llengua materna i per a promoure l'ús d'aquesta llengua en els mitjans de comunicació.

A Suècia existeixen diversos dialectes: hi ha grups de parlants de romaní finès, kalderash, lovari i varietats dels Balcans. A més, hi viuen també els decendents dels primers immigrants roma, que s'anomenen a sí mateixos Romani-Manusj. Ja no parlen el mateix romaní, sinó una combinació de romaní i suec, que ha originat una llengua diferent. Hi ha un diccionari d'aquesta llengua, però no es disposa de material d'ensenyament. Sembla ser extensament coneguda entre la gent jove, i també utilitzada en la correspondència, tot incloent-hi la que es fa via internet.

A Hannikainen (1996), Hyltenstam (ed. 1999) i Hegelund (2000), s'hi pot trobar documentació al respecte i una anàlisi de la política sueca cap a les minories, inclosa la minoria roma.

Finlàndia: La Constitució de l'11 de juny de 1999 reconeix oficialment la llengua romaní. A banda del finès i el suec, llengües nacionals, es garanteixen els drets lingüístics d'algunes minories: " El sami, com a poble indígena, així com els roma i altres grups, tenen el dret de mantenir i desenvolupar la seva llengua i cultura" (Constitució de Finlànida, secció 17; veure Vilaró & Unamuno, 2000). També es menciona la llengua romaní a la legislació ordinària. Per

exemple, la llei de la Companyia Pública de Radiodifusió**,** amb l'esmena de 1998, menciona com a una de les seves obligacions "produir serveis en llengua sami i romaní, així com en llenguatge de signes (...)" (veure Vilaró & Unamuno, 2000).

Finlàndia és homogènia des del punt de vista dialectal, encara que la llengua romaní local (kaalo) està amenaçada. A més dels parlants de Kaalo, hi ha un nombre reduït de romaní de la nova immigració, provinents de l'Europa Central. S'hi han editat diversos diccionaris i alguns materials d'ensenyament per als roma de Finlàndia (veure Vuolosranta, 1999). *L'Institut de Recerca per a les Llengües de Finlàndia* i el *Consell de Llengua romaní* cooperen en la documentació, preservació i desenvolupament d'aquesta llengua.

Els Kaale de Finlàndia (com ells mateixos s'anomenen) són una comunitat molt ben organitzada, i tenen a les seves mans la seva educació lingüística. Hi ha una entitat oficial representativa dels roma que porta els temes relatius a aquests grups i que és consellera del govern. El tractament dels roma a Finlàndia ha estat elogiat per diversos observadors (veure per exemple Hannikainen, 1996). La llengua romaní s'utilitza als centres de salut primària i és possible aprendre romaní com a assignatura optativa a moltes escoles. D'acord amb les xifres oficials, 230 alumnes (fora dels 1500 nens roma) van rebre educació en llengua romaní durant l'any acadèmic 1998-1999 (Virtual Finland, 1999; Vuolosranta, 1999).

Irlanda, Liechtenstein i Luxemburg: A Irlanda, Liechtenstein i Luxemburg, el nombre de parlants de romaní és insignificant. Els itinerants irlandesos, que són raonablement nombrosos a Irlanda i al Regne Unit, no estan relacionats històricament amb els roma, i no coneixen la llengua romaní, exceptuant-ne allò que hagin pogut aprendre a través dels contactes amb els parlants d'aquesta llengua.

Segons el govern de Liechtenstein, no hi ha cap minoria en aquest estat. Hi ha un nombre reduït de parlants de romaní a Luxemburg, però aquesta llengua no té cap estatus oficial allí. Sembla ser que no s'utilitza gens a l'escola, ni s'ha publicat res en aquesta llengua.

Els estats candidats a entrar a la Unió Europea mostren grans diferències entre ells respecte a la llengua romaní. No disposem ara de l'espai per presentar l'estatus d'aquesta llengua a cadascun d'aquests estats. Esperem poder tractar-ho en un estudi futur.

9.2. La llengua romaní en l'educació

Breument, l'ús de la llengua romaní a l'educació primària a la Unió Europea sembla ser molt marginal, tant sigui com a assignatura o bé com a llengua d'ensenyament. La situació a l'escola secundària és encara pitjor: sembla ser que no hi ha cap escola secundària a la Unió (contràriament al que succeeix a Europa Central) on la llengua romaní sigui assignatura o llengua d'instrucció. A nivell universitari, durant la dècada passada, la llengua romaní s'estudiava i ensenyava a Àustria, Dinamarca, França, Alemanya, Itàlia, els Països Baixos i el Regne Unit.

Hi ha una xarxa d'investigadors, consultors, pares, mestres i altra gent involucrada en l'ensenyament dels roma i els itinerants, però les publicacions relatives a l'educació per gitanos i itinerants tracten rarament els problemes lingüístics de forma profunda, si ho fan.

En general, s'ha editat un nombre raonable de materials d'ensenyament pel romaní. Normalment, es tracta de publicacions locals, fetes per grups roma locals, per a dialectes específics i, generalment, amb molt poc o cap impacte entre la comunitat de parla romaní. Això inclou revistes (moltes vegades bilingües), abecedaris, material bíblic, llibres de cançons, d'històries, de poesia, còmics i jocs informàtics.

Fins aquí hem presentat els aspectes educatius de la llengua romaní. Molts pares roma, tanmateix, eviten les escoles, perquè les veuen com a amenaces per la cultura romaní. Ian Hancock, roma ell mateix, descriu aquest sentiment d'una manera eloqüent, tot referint-se a la situació nord-americana (Hancock, 1999):

"Des del punt de vista tradicional dels Vlax (un subgrup romaní), l'escolarització formal no ha estat vista com una cosa positiva. Implica entrar al món no-romaní, el qual es veu com a contaminant i contrari a la pròpia cultura. No solament no es veu clar l'entorn – particularment allò relacionat amb els accessos als lavabos i als menjadors-, sinó, de la mateixa manera inacceptable, la forma de seure dels nens i nenes a les aules, i els temes del currículum. Això implicaria ser formalment identificat i omplir formularis, i gastar un nombre fixat de temps a un entorn controlat pels no-roma".

L'aula es veu com un lloc per aprendre a ser gadzikanime o "americanitzat"; no hi ha res als llibres de text sobre la història dels roma o sobre les seves contribucions, i quan els "gitanos" apareixen a les classes, són representats invariablement de forma negativa a les activitats o a la ficció –especialment a la ficció per als infants (Hancock, 1998) – . Les figures històriques que es presenten com a herois a la cultura occidental són molt sovint les mateixes persones que han enviat els roma a l'exili o, encara més, els que els han causat la mort. Les escoles són vistes no solament com un entorn on no es pot aprendre res per a ser millor gitano, sinó més aviat com un lloc que sembla fet per homogeneïtzar i fer perdre la identitat ètnica de l'infant. Per exemple, les històries sobre la interacció entre nens i animals domèstics contenen missatges ben diferents als valors que l'alumne ha après a casa".

És clar que aquestes actituds condueixen a situacions que no afavoreixen l'assistència a l'escola, i que requereixen una atenció especial per part dels educadors. Això molt sovint és vist com un problema. Als Països Baixos hi ha una coordinadora especial contra la deserció escolar dels gitanos. A Suècia (Skolverkert, 1999), es va fer recentment un informe sobre assistència escolar. A Dinamarca, els pares romaní ja no podran gaudir de la seguretat social si els seus fills no van a l'escola. Tradicionalment, l'índex d'analfabetisme entre els roma és molt alt, encara que hi ha gitanos en totes les professions, incloses aquelles que exigeixen un nivell alt d'educació. Hi ha advocats, doctors inspectors escolars, professors, poetes, actors, periodistes i polítics romanís.

9.3. Publicacions en llengua romaní i sobre aquesta llengua

La llengua romaní no s'utilitza extensament de forma escrita. Encara hi ha molta gent, fins i tot parlants d'aquesta llengua, que afirmen que la llengua romaní no pot ser escrita. Amb tot, hi ha un corpus considerable de bibliografia tant sobre la llengua romaní com en aquesta llengua. Una descripció general sobre el desenvolupament dels sistemes d'escriptura es pot trobar a Matras (1999). Hi ha també un recull bibliogràfic de publicacions acadèmiques (Bakker & Matras, en premsa), que conté al voltant de dos mil títols sobre la llengua romaní en publicacions de lingüística, fetes a partir de l'any 1900. Un informe sobre les publicacions en romaní (Ackovi, 2000) estima que hi ha al voltant de 500 publicacions –incloses revistes- en llengua romaní. Encara que no hi ha una traducció completa de la Bíblia al romaní, hi ha més de 50 traduccions parcials de la Bíblia en un gran nombre de varietats romaní. A més, hi ha alguns centenars de monografies escrites per gent roma, incloses narracions autobiogràfiques, ficció, recopilació de mites i llegendes, contes, llibres didàctics**,** fullets mèdics, poesia, abecedaris, llibres de text (fins i tot llibres de matemàtiques), crítiques culturals, estudis polítics, etc. A Macedònia s'esperava la publicació del primer diari en llengua romaní pel gener de 2001. Està en preparació un catàleg al respecte de totes aquestes iniciatives (veure Bakker, 2001). Moltes d'aquestes produccions resten sense ser conegudes degut a la manca d'una xarxa de distribució. Ara per ara, el nombre de persones alfabetitzades en romaní està creixent (Kenrick, 1996).

De forma limitada, els governs i les institucions polítiques internacionals han utilitzat la llengua romaní i han publicat en aquesta llengua. La Declaració Universal de Drets Humans existeix en dues traduccions diferents. Macedònia i els Estats Units fan, des de fa poc, els seus censos respectius en romaní. Com ja s'ha comentat, el Ministeri de Cultura de Suècia ha publicat un dels seus informes sobre les minories en dos dialectes diferents de la llengua romaní.

10. Conclusions: el futur del romaní

La perspectiva d'un ús extens de la llengua romaní en els dominis públic és millor que mai. La llengua romaní és cada cop més reconeguda.

El públic en general mostra una consciència cada vegada més gran sobre l'existència d'aquesta llengua, el seu caràcter diferencial i la seva naturalesa única.

Els polítics estan prenent consciència de manera creixent sobre el nombre de parlants de romaní a la Unió Europea. Més i més estats han reconegut la llengua romaní, i s'han compromès a promoure-la i a desenvolupar-la. Tanmateix, altres estats continuen ignorant o, fins i tot, tenint actituds opressives cap al romaní, com en temps passats. Fora de la Unió, Croàcia ha exclòs a propòsit la llengua romaní de la seva política per a les llengües minoritàries. Dins la Unió, Itàlia ha omès la llengua romaní de la legislació nacional, amb un argument fals. Els estats nòrdics, Suècia i Finlàndia, semblen ser els que disposen de la millor base legal i suport pràctic per a la llengua romaní.

No n'hi ha prou, però. Els grups de llengua romaní a molts estats han de ser conscients que la llei els empara si allò que volen és fer públic l'ús de la seva llengua. Si no tenen aquest suport legal, els ha de ser garantit el més aviat possible.

Seria apropiat, també, garantir un suport pràctic més gran per a la llengua romaní, així com garantir que les moltes resolucions per protegir i promoure aquesta llengua siguin implementades el més aviat possible.

11. Referències

Ackoviæ, Dragoljub (2000) Informe sobre publicacions en romaní. Ms. Preparat per a la Open Society Institute de Budapest.

Bakker, Peter (2000) (començaments d'una llista de) Material Educatiu Romaní, seleccionat per dialectes. Recopilació no publicada i contínuament ampliada.

Bakker, Peter (2001) "Romani in Europe", a Guus Extra & Durk Gorter (eds.) *The Other Languages of Europe: Demographic, Sociolinguistic, and Educational Perspectives*. pp. 293-313. Cleveland: Multilingual Matters.

Bakker, Peter, Milena Hübschmannová, Valdemar Kalinin, Donald Kenrick, Hristo Kyuchukov, Yaron Matras and Giulio Soravia (2000) *What is the Romani Language?* Hatfield/Hertfordshire: University of Hertfordshire Press; Paris: Centre de Recherches Tsiganes, Interface Collection.

Bakker, Peter & Yaron Matras (forthcoming) *An Annotated and Indexed Bibliography of Romani Linguistics*, 1900-2000. En preparació.

Bolognesi, Roberto & Matteo Incerti (2000) "Le lingue parlate all'interno dello Stato italiano. Proposte per une politica che vada verso un plurilinguismo integrale". Comunicació presentada a la trobada de minories lingüístiques a Estrasburg, organitzada pels Verds/Aliança Lliure Europea, 19 de Novembre de 1999. [http://web.tiscalinet.it/LimbaSarda/strasburg.htm]

Broeder, Peter & Guus Extra (1998) *Language, ethnicity and education. Case studies of immigrant minority groups and immigrant minority languages*. Cleveland: Multilingual Matters.

Casile, Francesco Mario (1988) *The Romany language in primary education in Italy*. Ljouwert/Leeuwarden: Fryske Akademy/EMU Project 33/34.

Centre for Gypsy Research (1993) *The Education of Gypsy and Traveller Children. Action-research and Co-ordination*. Hatfield/Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.

Cerquiglini, Bernard (1999) Les Langues de la France. Rapport au Ministre de l'Education Nationale, de la Recherche et de la Technologie, et à la Ministre de la Culture et de la Communication.
[http://www.culture.fr/culture/dglf/lang-reg/rapport_cerquiglini/langues-france.html]

Council for Cultural Co-operation (1983) *Training of teachers of Gypsy children*. Estrasburg: CCC. DECS/EGT (83) 63, 81.882 04.2.

Council of the European Bureau for Lesser-Used Languages (2000) Resolution proposed by the Italian MSC. The Council of the Bureau for Lesser Used Languages at its Annual Assembly held in Trieste on 31st March – 1st April 2000.
[http://www.eblul.org/texts/resitaly-g.htm]

Council of Europe (1992a) *European Charter for Regional or Minority Languages*.
[http.//conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm]
[http.//conventions.coe.int/Treaty/en/cadreprincipal.htm]
[http://book.coe.fr/conv/en/ui/toc/i148-e.htm]

Council of Europe (1992b) *European Charter for Regional or Minority Languages* (ETS no. 148). Explanatory Report. Strasbourg: Council of Europe.
[http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/148.htm]

Council of Europe (1995) *The situation of Regional or Minority Languages in Europe*. Strasbourg: Council of Europe. DELA (94) 1 Rev.

Council of Europe (1997-2001) List of declarations made with respect to treaty no. 148 - European Charter for Regional or Minority Languages.
[http://conventions.coe.int/Treaty/en/DeclareList.asp?NT=148&CM=&DF=]
Council of Europe (2001) Charts of signatures and ratifications for regional or minority languages ETS No. 148.
[http://conventions.coe.int/Treaty/en/searchsig.asp?NT=148&CM=&DF=]

Council of Europe (2001) Charts of signatures and ratifications for the Framework Convention , Treaty No. ETS No. 157.
[http://conventions.coe.int/treaty/EN/WhatYouWant.asp?NT=157&CM=8&DF=]

Council of Europe. Committee of Ministers (2000) Recommendation No R (2000) 4 of the Committee of Ministers to members states on the education of Roma/Gypsy children in Europe. Adopted by the Committee of Ministers on 3 February 2000 at the 696th meeting of the Ministers' Deputies.
[http://www.troc.es/ciemen/mercator/bu41-09n.htm]

Council and the Ministers of Education (1989) Resolution of the Council and the Ministers of Education meeting within the Council of 22 May 1989 on school provision for Gypsy and Traveller children. *Official Journal* C 153, 21/06/1989, p. 0003-0004. Also in Danbakli 1994: 24-26]
[[http://www.troc.es/ciemen/mercator/dosier03.htm]

Danbakli, Marielle (1994) *On Gypsies: Texts issued by International Institutions*. Paris: Centre de Recherches Tsiganes/ Toulouse: CRDP Midi-Pyrénées.

Enevig, Anders (1965) *Tatere og Rejsende*. S/D: Fremad.

España (1999) Informe de la subcomisión, creada en el seno de la Comisión de la Política Social y Empleo, para el estudio de la problemática del Pueblo Gitano. Congreso de los Diputados, 17-12-1999, num 50. 154/0000281.
[http://www.congreso.es/public_oficiales/L6/CONG/BOCG/D/D_520.PDF]

European Commission against Racism and Intolerance (1998) ECRI General Policy Recommendation No. 3. Combating Racism and Intolerance against Roma/Gypsies. Printed in Interface 35: 21-23.

European Roma Rights Centre (2001). Fact Sheet. Numbers of Roma. [www.errc.org] [http://errc.org/publications/factsheets/numbers.shtml]

Fraser, Angus (1992) *The Gypsies*. London: Blackwell. [traduït a diverses llengües]

Fraurud, Kari & Kenneth Hyltenstam (1997) Romani i Sverige. Rapport for Minoritetsspråkskommittén JO1995:03.

García, José Antonio Plantón (1993) *Aproximación al Caló. Chipi Cayí*. Málaga: Junta de Andalucía, Consejeria de Asuntos Sociales, Delegación Provincial.

Hancock, Ian F. (1988) Gypsies in our Libraries. *Collection Building* 8(4): 31-36.

Hancock, Ian F. (1999) The schooling of Romani Americans: an overview. Keynote paper read before the Second International Conference on Psycholinguistic and Sociolinguistic Problems of Roma Children's Education in Europe, Varna, Bulgaria, May 27-29 1999.
[http://www.geocities.com/Paris/5121/schooling.htm]

Hannikainen, Lauri (1996) "The status of minorities, indigenous peoples and immigrant and refugee groups in four Nordic states". *Nordic Journal of International Law* 65: 1-71.

Hernesniemi, Päivi & Hannikainen, Lauri (2000) "Roma minorities in the Nordic and Baltic countries. Are their rights realized?". *University of Lapland.*

HCNM (1999) *Report on the Linguistic Rights of Persons Belonging to National Minorities in the OSCE Area*. The Hague: High Commissioner on National Minorities.
[http://www.osce.org/hcnm/documents/linguistic_rights/report.html]
[http://www.osce.org/inst/hcnm/docs/lingri/report.html]

HCNM (2000) *Report on the Situation of the Roma and Sinti in the OSCE area*. The Hague: Organisation for Security and Co-operation in Europe, High Commissioner on National Minorities.
[http://www.osce.org/hcnm/documents/report_roma_sinti_2000.pdf]

Hegelund, Lone (2000) A comparative language policy analysis of minority mother tongue education in Denmark and Sweden. Tesi no publicada, University of Aarhus.

Interface. Gypsies and Travellers. Education. Training. Youth. Revista trimestral publicada pel Gypsy Research Centre de Paris (45 rue des Saints-Pères, Paris Cedex 06) en anglès, francès i castellà.

Italia (1999) Legge 15 diciembre 1999, n. 482. "Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche", Gazzetta Ufficiale 297 (20 dicembre 1999).

Kenrick, Donald S. (1996) “Romani literacy at the crossroads”. *International Journal of the Sociology of Language* 119: 109-123.

Liégeois, Jean-Pierre (1995) *Roma, Gypsies and Travellers. Socio-cultural data. Socio-political data*. Strasbourg: Council of Europe Press.

Liégeois, Jean-Pierre (1998) *School Provision for Ethnic Minorities: the Gypsy Paradigm*. Paris: Centre de Recherches Tsiganes/ Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Liégeois, Jean-Pierre & Nicolae Gheorghe (1995) *Roma/Gypsies: a European Minority.* London: Minority Rights Group.

Matras, Yaron (1999) “Writing Romani: the pragmatics of codification in a stateless language”. *Applied Linguistics* 20(4): 481-502.

Regeringskansliet (1999) *Nationella Minoriteter i Sverige*. Faktablad, Kulturdepartmentet, June 1999. [també a Arli Romani: Nacionalikane minoritetia ki Švedska, and Kalderash Romani]

Ringold, Dena (2000) *Roma and the Transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges*. Washington: The World Bank.
[http://wbln0018.worldbank.org/eca/...17b338525695800647d86?Opendocument]

Rooker, Marcia. (en premsa) ”Non-territorial languages, Romany as an example”. Pendent de publicació a S. Trifunovska (ed.) *European Yearbook on Minority Rights*.

Skolverket (1999) Romer och den svenska skolan. Rapport, Dnr 98:2625. Stockholm: Skolverket.

United Nations (1948) Universal Declaration of Human Rights. 1948.
[en Romaní a: http://www3.itu.int/udhr/lang/rmn1.htm]
[en Romaní via internet: http://errc.org/publications/rdoc/index.shtml]

United Nations (1996) International Covenant on Civil and Political Rights. UN, General Assembly, resolution 2200A (XXI).
[http:/untreaty.un.org/English/milennium/law/index.html]
[http://www.osce.org/inst/hcnm/docs/lingri/report.html]

Vilaró, Sergi & Virginia Unamuno (2000). "La Llengua Rom, també llengua d'Europa/The Rom language, also a European language". *Mercator- Ciemen. Buttleti del Centre Mercator: Dret i Legislació Lingüistics* 41. Agost de 2000, Dossier 3.
[http://www.troc.es/ciemen/mercator/dosier03.htm]

Virtual Finland (1999) The Rom. Teaching of the Romany language. Rom organizations.
[http://virtual.finland.fi/finfo/english/minorit4.html]

Vuolosranta, Miranda (1999) "Review of the Romany language and its use". *Interface* 36: 13-17.

Agraï ments

Parts d'aquest treball provenen de Rooker (en premsa) i Bakker (2001). Volem donar les gràcies a tots aquells qui ens han ajudat a fer-lo i a Roberto Bolognesi pel seu material relatiu a Itàlia.

mercator
dret i legislació lingüístics

ciemen

WORKING PAPERS

[Col· lecció "Documents de Treball"- *Mercator-Drets i Legislació Lingüístics*

1- La promoció de les llengües minoritàries a la Federació Russa i la prevenció de conflictes interètnics: el cas de Calmúquia- *Marc Leprêtre*
2- Els principals conceptes en el reconeixement dels drets lingüístics als estats europeus- *Neus Oliveras*
3- L'estatus polític de la llengua romaní a Europa- *Peter Bakker & Marcia Rooker*

["Working Papers" Collection- *Mercator-Linguistic Rights and Legislation*

1- The promotion of minority languages in the Russian Federation and the prevention of interethnic conflicts: the case of Kalmykia- *Marc Leprêtre*
2- The main concepts in the recognition of linguistic rights in European states- *Neus Oliveras*
3- The main status of the Romani language in Europe- *Peter Bakker & Marcia Rooker*

Podeu consultar i obtenir la col· lecció a
http://www.ciemen.org/mercator/index.htm
You can consult and obtain the collection in
http://www.ciemen.org/mercator/index-gb.htm